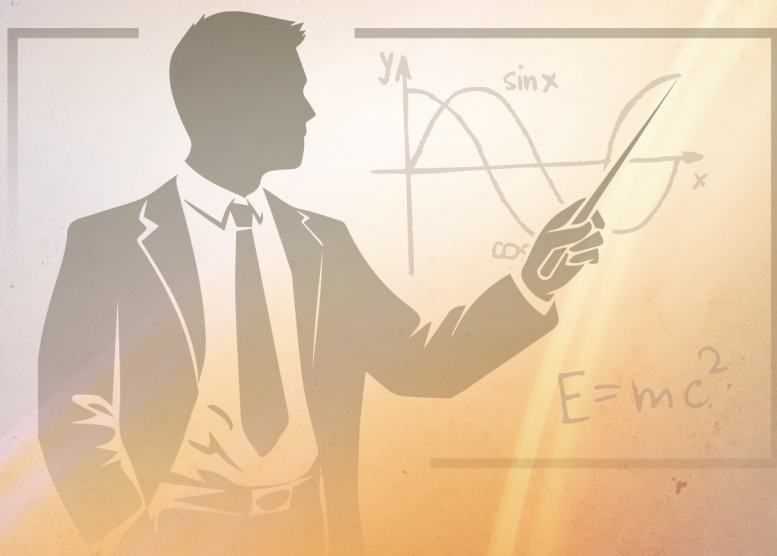

Л.В. ДОЛИНСЬКА
Н. П. ПАНЧУК

ПСИХОЛОГІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Л. В. Долинська, Н. П. Панчук

ПСИХОЛОГІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

*2-ге видання,
перероблене і доповнене*

Київ — 2026

УДК 159.922(075.8)

Д 64

*Рекомендувала вчена рада
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
протокол № 2 від 26 лютого 2026 р.*

Рецензенти:

Доценко В. В. — кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри психології, соціології та педагогіки ХНУВС;

Кутішенко В. П. — кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології особистості та соціальних практик Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка;

Матяш-Заяц Л. П. — завідувач кафедри соціальної психології, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної психології УДУ імені Михайла Драгоманова.

Долинська Л. В., Панчук Н. П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього
Д 64 вчителя : навчально-методичний посібник. 2-ге вид., перероблене і доповнене.
Київ : SBA Print, 2026. 130 с.

ISBN 978-617-7594-39-9

У посібнику подано матеріал до проведення лекційних та практичних (тренінгових) занять, що дозволяє розкрити проблему ціннісних орієнтацій та їх становлення у майбутнього вчителя інтерактивними методами навчання. Практична частина спецкурсу «Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя» (тренінгові заняття) розроблена авторами.

Рекомендується здобувачам вищої освіти психологічних та педагогічних спеціальностей, а також може бути у нагоді викладачам, вчителям, практичним психологам.

УДК 159.922(075.8)

ISBN 978-617-7594-39-9

© Долинська Л. В., Панчук Н. П., 2026.

© Видавництво «SBA Print,» 2026.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА	10
<i>Тема 1. Теоретичні основи проблеми цінностей</i>	10
1.1. Зміст і поняття цінностей	10
1.2. Співвідношення понять «цінності» і «ціннісні орієнтації»	13
1.3. Ціннісні орієнтації як структурний компонент спрямованості особистості	16
1.4. Ціннісні орієнтації та життєві цілі і плани	20
<i>Тема 2. Основні підходи та критерії дослідження цінностей і ціннісних орієнтацій</i>	23
2.1. Проблема цінностей в зарубіжній психології	23
2.2. Проблема цінностей у вітчизняній психології	26
<i>Тема 3. Становлення ціннісних орієнтацій в юнацькому віці</i>	41
3.1. Ціннісні орієнтації як психологічне новоутворення раннього юнацького віку	41
3.2. Ціннісні орієнтації студентської молоді. Шляхи формування системи цінностей в юнацькому віці	43
3.3. Ціннісні орієнтації та смисл життя особистості	47
<i>Тема 4. Ціннісні орієнтації майбутніх вчителів</i>	54
4.1. Роль ціннісних орієнтацій в системі особистісно-професійного становлення майбутніх педагогів	54
4.2. Зміст та динаміка ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя впродовж навчання у вузі	57
4.3. Динаміка оцінювання студентами життєво-професійного шляху в процесі фахової підготовки (результати дослідження за 2000 та 2020 роки)	62
<i>Тема 5. Особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів</i>	74
5.1. Зв'язок спрямованості ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя з загальним рівнем самоактуалізації його особистості	74
5.2. Залежність змісту ціннісних орієнтацій від рівня професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя	78
ПРОГРАМОВАНИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ	84
ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА СПЕЦКУРСУ	86
<i>Заняття 1 (3 години). Пріоритетні цінності студентів</i>	89
Вправа «Потиснемо руки»	89
Знайомство	89

Вправа «Хто я?».....	90
Вправа «Ціннісні орієнтації» (за методикою М.Рокіча)	91
Вправа «Життєво-професійні цінності»	94
Вправа «Основні цінності вчителя».....	95
Вправа «Мої основні цінності»	95
Вправа «Які цінності співпадають, а які не співпадають з цінностями вчителя»	95
Вправа «Рішуча розмова»	95
Список ціннісних орієнтацій, важливих для професії вчителя	96
Вправа «Кінець дня»	96
<i>Заняття 2 (3 години). Усвідомлення студентами суперечності цінностей</i>	98
Вправа «Мовчазне привітання».....	98
Вправа «Ток».....	98
Вправа «Ціннісні орієнтації друзів, вчителів, батьків».....	99
Обговорення проблемних ситуацій.....	99
Вправа «Головні ціннісні орієнтації»	100
<i>Заняття 3 (3 години). Професійні цінності майбутніх вчителів.....</i>	103
Вправа «Побажання».....	103
Вправа «Ток» (див. заняття 2).	103
Вправа «Педагогічні ситуації»	104
Вправа «Шукаю вчителя»	106
<i>Заняття 4 (3 години). Становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя</i>	109
Вправа «Подарунок»	109
Вправа «Педагогічні ситуації з варіантами відповідей»	109
Вправа «Без маски»	115
Вправа «Чого я набув?»	116
Вправа «Комплімент»	117
ПІСЛЯМОВА	118
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	121

ПЕРЕДМОВА

Особливості формування духовності особистості на сучасному етапі полягають у тому, що цей процес відбувається в умовах соціально-економічної кризи суспільства, розширення соціальної самостійності та ініціативи молоді. Це зумовлює критичне осмислення досвіду попередніх поколінь, формує нові уявлення про своє професійне майбутнє та майбутнє суспільства, призводить до переоцінки як загальнолюдських, так і професійних цінностей, оскільки нова ситуація в суспільстві змінює і традиційне ставлення до багатьох професій. Особливо це стосується професії вчителя, престиж якої значно знизився. Така ситуація визначає актуальність вивчення проблеми становлення і особливостей формування життєвих та професійних цінностей сучасного вчителя, який безпосередньо впливає на світогляд нових поколінь громадян України.

Проблема цінностей завжди приваблювала дослідників і вивчалась у аксіологічному, філософському, соціологічному, педагогічному та психологічному напрямках. Аналіз робіт свідчить про відсутність єдиного підходу до проблеми цінностей. Однак, різні визначення, класифікації ціннісних орієнтацій та цінностей не суперечать, в цілому, одне одному, а взаємодоповнюють і дозволяють розглядати їх з різних позицій.

З психологічної точки зору ціннісні орієнтації є компонентом структури особистості, який відображає життєвий досвід, накопичений особистістю в індивідуальному розвитку та являє собою серцевину свідомості, з точки зору якої вирішується багато важливих життєвих питань. У ціннісних орієнтаціях проявляється стійке, соціально-зумовлене, вибіркове ставлення людини до сукупності матеріальних і духовних суспільних благ та ідеалів.

Даний навчально-методичний посібник ставить на меті розширення психологічних знань здобувачів вищої освіти про ціннісну сферу особистості, зокрема, життєво-професійне самовизначення та головні професійні цінності вчителя. Він включає зміст лекцій та практичних занять спецкурсу «Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя», список використаної літератури.

Обґрунтовуючи зміст спецкурсу, ми виходили з положення про те, що будь-якого рівня, навіть найелементарніша самоактивність (активність) спонукається певною причиною, яку можна назвати цінністю, тобто тим, що має певну вартість для конкретного суб'єкта. Говорячи про цінності як регулятор самоактивності (на відміну від

активності) слід мати на увазі й те, що як об'єктивне явище, феномен, незалежний від свідомості й волі конкретного, реального індивіда, водночас мають бути репрезентовані у свідомості й сфері потреб реального суб'єкта самоактивності як те, що є для нього особисто суб'єктивно значущим, а тому й справляє стимулюючий «зацікавлюючий» вплив.

Ціннісні орієнтації є «потребовим», суб'єктивно значущим утворенням у структурі свідомості й самосвідомості людини, що зумовлює чимало її сутнісних характеристик як особистості, у тому числі самоактивність.

Однією з провідних детермінант самоактивності особистості у виховному процесі є система ціннісних орієнтацій, що внутрішньо визначає напрям і зміст самоактивності, її мотивацію. Водночас слід підкреслити, що певна система цінностей втілюється, опредметнюється у тих чи інших конкретних феноменах, котрі пов'язані з відповідними формами життєдіяльності, у якій здійснюється оволодіння цінностями, їх поступове перетворення із «явища зовнішнього» у «явище для себе», тобто відбувається переведення суспільних цінностей у суб'єктивно значущі цінності для даного індивіда.

З цих положень випливає припущення, що процес оволодіння цінностями вчительської професії у навчально-виховному процесі є можливим за виявлення і створення таких психолого-педагогічних умов, за яких такі цінності набувають цілісного, значущого системного характеру і справляють регуляторний вплив на самостійність особистості.

Особливо важливим для нас було положення про те, що, по-перше, залежно від того, наскільки забезпечується можливість безпосередньої участі в апробації цінностей, їх трансформації, наданні їм нових смислових відтінків, тобто якою мірою індивіди виступають як «співтворці» суспільних цінностей; по-друге, залежно від того, якою мірою такі цінності включені в реальний життєвий контекст (тобто, чи є вони реальними життєвими цінностями у конкретному соціальному середовищі, чи, можливо, лише декларованими, і внаслідок цього такими, що фактично не мають належної спонукальної сили).

Розроблена система способів оволодіння цінностями вчительської професії має на меті розширення змісту педагогічних цінностей, осмислення проблемних ситуацій, боротьби мотивів, переоцінки цінностей та використання їх в конкретних реальних ситуаціях.

Система розширення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя розроблена нами у вигляді спецкурсу «Психологія ціннісних

орієнтацій», який включав в себе теоретичну та практичну частини. В основу практичних занять покладений системоутворюючий фактор самопізнання як провідного компоненту інтеграції психологічних знань у свідомість майбутнього вчителя, на основі якого відбувається перенесення смислів і значень на дії і вчинки, підвищення самоактивності та врешті особистісне зростання, яке передбачає і розширення ціннісних орієнтацій. Саме самопізнання та адекватне самооцінення виступають важливими умовами розширення ціннісних орієнтацій, самоактуалізації особистості. Вони обов'язково передують не тільки процесам самовиховання і самореалізації, але й кожному окремому актові цілепокладання. Якщо людина не встигла ще сама розібратись в тому, до чого вона прагне, що є смыслом її життя, що їй потрібно, якою вона прагне бути у ставленні до людей і до себе самої, які якості їй слід розвивати, а яких рішуче позбавлятися, то це є свідченням відсутності свободи самоздійснення та цілісної самоактуалізації такої особистості. Дійсно вільними і цілепокладання і здійснення намічених на основі ціннісних орієнтацій життєвих цілей стають при умові як формування адекватного позитивного Я-образу, так і усвідомлення співпадання ціннісних орієнтацій з життєвими цілями і планами, власної системи ціннісних орієнтацій, встановлення її пріоритетів чи співіснування в мотиваційній системі несумісних ціннісних систем, розбудови мисленнєвої моделі бажаного майбутнього та бачення шляхів і засобів його досягнення.

Таким чином, соціальна значущість проблеми цінностей для становлення майбутніх психологів і вчителів і обумовили розробку авторами спецкурсу «Ціннісні орієнтації майбутнього вчителя».

Програма курсу розрахована на 10 лекційних годин, які охоплюють основний зміст проблематики ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя. Зокрема, розкрито такі базові поняття як цінності, ціннісні орієнтації, смисл життя, життєві цілі і плани, особистісно-професійне становлення майбутніх вчителів, самоактуалізація особистості, професійно-педагогічна спрямованість майбутнього вчителя.

Зміст лекційного курсу добирався з врахуванням найбільш актуальних питань психології цінностей та ціннісних орієнтацій і включає розкриття основних підходів та критеріїв дослідження даних питань в зарубіжній та вітчизняній психології, підходи до класифікації ціннісних орієнтацій, шляхи формування системи цінностей в юнацькому віці, роль ціннісних орієнтацій в системі особистісно-професійного становлення майбутніх педагогів, залежність змісту

ціннісних орієнтацій від рівня професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя.

Заняття пропонуємо проводити у формі лекцій, бесід, диспутів, обговорення ситуацій, тренувальних вправ, самоаналізу, рольових ігор та ін. Форма кожного заняття визначається його тематикою.

Основні завдання спецкурсу:

1) розширення знань студентів з проблеми цінностей та ціннісних орієнтацій;

2) усвідомлення студентами власної системи ціннісних орієнтацій, її несуперечливості, виявлення базових та похідних цінностей, встановлення пріоритетів;

3) усвідомлення студентами рівня співпадання ціннісних орієнтацій з їх життєвими цілями і планами;

4) аналіз провідних шляхів формування у кожного студента власної системи цінностей: первинна соціалізація у сім'ї; соціально організована система виховання, освіти та культури, державно керована система ідеологічного впливу: вплив формальних та неформальних груп;

5) аналіз власного досвіду випробування засвоєних ціннісних орієнтирів та їх відповідності своїй індивідуальній визначеності;

6) виявлення співіснування в мотиваційній системі кожного несумісних ціннісних систем – декларованої та реальної;

7) усвідомлення наявного конфлікту цінностей в сучасному суспільстві та у кожного зокрема і його зумовленість радикальними соціальними перетвореннями в Україні;

8) виявлення уявлень кожного про смисл життя як домінуючу спрямованість типу особистості на реалізацію певних життєвих цінностей;

9) змістовна визначеність смислу власного життя та ціннісних орієнтацій кожним студентом:

а) збіг суб'єктивно усвідомленого смислу та реального спрямування життя особистості;

б) відповідність обраного індивідом смислу життя, вимог професії вчителя його можливостям та індивідуальності.

При розробці змісту посібника ми прагнули спрямувати студента і на самостійне поповнення своїх знань про життєво-професійні цінності. Це виявляється у різноманітності наукових підходів до численних питань психології цінностей. Розкриття дискусійності сучасних знань досягається поданням головних підходів та критеріїв дослідження цінностей, особливостей становлення ціннісних орієнтацій майбутніх

вчителів, наявністю посилань на оригінальні джерела, що викликає у студента потребу не просто засвоїти готові знання, а й виробити свій погляд на те чи інше питання, знайти додаткову інформацію про нього.

Навчально-методичний посібник рекомендується студентам психологічних та педагогічних спеціальностей. Він може бути у нагоді викладачам, вчителям, практичним психологам.

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

Тема 1. Теоретичні основи проблеми цінностей

- 1.1. Зміст і поняття цінностей.
- 1.2. Співвідношення понять «цінності» і «ціннісні орієнтації».
- 1.3. Ціннісні орієнтації як структурний компонент спрямованості особистості.
- 1.4. Ціннісні орієнтації та життєві цілі і плани.

1.1. Зміст і поняття цінностей

У вітчизняній психології єдиного визначення ціннісних орієнтацій немає. Наведемо деякі з них.

Ціннісні орієнтації розглядаються як відносно стійке, соціально обумовлене, вибіркоче ставлення людини до сукупності матеріальних і духовних суспільних благ і ідеалів, які розглядаються як предмети цілі або засоби для задоволення потреб життєдіяльності особистості.

Під **ціннісними орієнтаціями** найчастіше розуміють соціально-детерміновану і зафіксовану в психіці індивіда спрямованість особистості на цілі і засоби діяльності. Вони відображають відношення людини до соціальної дійсності і визначають мотивацію її поведінки.

В основі функціонування ціннісних орієнтацій лежить ціннісний підхід. Це означає, що всі явища оточуючої дійсності, включаючи вчинки людей, – цінності, які відображаються в свідомості людини з точки зору їх можливості задовольнити її потреби і інтереси. Інтереси і потреби у кожної людини різні. Вони утворюють відповідно індивідуальні системи цінностей, які структуризуються в певну ієрархію. За ступенем сформованості ієрархічної структури ціннісних орієнтацій можна судити про рівень особистісної зрілості.

Зміст ціннісних орієнтацій дає можливість характеризувати змістовну сторону спрямованості особистості, а **система ціннісних орієнтацій**, визначаючи змістовну сторону спрямованості особистості, *виступає основою її ставлення до оточуючого середовища, людей, до себе, становить основу формування світогляду та мотивації.*

Зміст спрямованості – це, перш за все, домінуючі, соціально обумовлені відношення особистості до дійсності. Саме через спрямованість особистості її ціннісні орієнтації знаходять своє реальне вираження.

Цінність визначається в двох аспектах: *суспільному та особистісному.*

В першому випадку ціннісність виступає як властивість того чи іншого суспільного предмета, явища, які задовольняють потреби, інтереси, бажання. Інакше кажучи, це соціально значущі уявлення про те, що таке добро, справедливість, патріотизм, любов, дружба тощо.

З іншого боку – це відношення суб'єкта до предметів та явищ реальності, яке виражається ціннісними орієнтаціями, соціальними установками, якостями особистості. Тут вони виступають у ролі певної структури особистості.

Врахування складної природи цінності дає змогу розглядати її як «ядро» особистості, оскільки цінність і створює основу для зв'язку різноманітних відношень, у яких реально функціонує людина, і визначає її спрямованість.

Людина прагне не до цінностей взагалі, а до цінностей, що мають певні якісно-кількісні характеристики, тобто прагне до певного взірця.

Складна структура потреб, мотивів, інтересів, цілей, світогляду, ідеалів, переконань, яка складає спрямованість особистості і відображає ставлення до об'єктивної дійсності, служить ніби «психологічною базою» ціннісних орієнтацій особистості.

Стійка і суперечлива сукупність ціннісних орієнтацій формує такі якості особистості, як цілісність, надійність, вірність певним життєвим принципам та ідеалам, здатність до прояву вольових зусиль заради цих ідеалів і цінностей, активність життєвої позиції, наполегливість в досягненні мети.

Особистісне зростання й залежить від того, наскільки певна особистість поєднується із загальноприйнятою системою духовних цінностей, якою мірою зміцнюється її духовна свідомість. Остання якраз відіграє роль тієї внутрішньої інстанції, де відбувається згадане єднання, як процес набуття смислу соціальних вимог. Рамки цих вимог до суб'єкта окреслюються необхідністю життєтворити і діяти за законами істини, добра і краси.

Укорінюючись в структурі самосвідомості, духовна система є морально значущою і відповідально активною установкою. Вона – єдина соціокультурна основа перетворення внутрішніх можливостей особистості у факт здійснюваних нею вчинків і духовно-моральної поведінки в цілому.

Ціннісні орієнтації є не лише ціннісним ставленням особистості, а тим психологічним механізмом, за допомогою якого формуються її особливості та характер. Даний підхід дає змогу пояснити та дослідити психологічні механізми формування ціннісних орієнтацій.

Джерелом формування ціннісних орієнтацій виступає смисложиттєва активність особистості, що визначає рівень домагань особистості і її орієнтацію в процесі діяльності на досягнення конкретних цілей.

Оснoву ціннісних орієнтацій складають соціальні (ціннісні) ставлення, що формуються в процесі діяльності і спілкування. Дані ставлення потім трансформуються в соціальні установки, а після ряду перетворень – в ціннісні орієнтації.

Також **ціннісні орієнтації** розглядаються як регулятор самоактивності. Цінності, існуючи як об'єктивне явище, як феномен, незалежний від свідомості й волі конкретного, реального індивіда, водночас мають бути представлені у свідомості й сфері потреб реального суб'єкта самоактивності як те, що є для нього особисто суб'єктивно значущим, а тому справляє на нього стимулюючий, зацікавлюючий вплив. Саме цим і пояснюється те, що ціннісні орієнтації і є якраз отим «потребовим», суб'єктивно значущим утворенням у структурі свідомості й самосвідомості людини, що зумовлює цілий ряд її сутнісних характеристик як особистості, зокрема, її самоактивність.

Ціннісні орієнтації є однією з важливих детермінант самоактивності, адже цінності є, безумовно, тим утворенням у свідомості й самосвідомості, котре найтісніше пов'язане зі сферою потреб особистості, а значить, безпосередньо стосується мотивів самоактивності індивіда.

Спроба віддати пріоритет одному з таких феноменів як самоактивність та цінність щодо часу їх виникнення в структурі індивіда чи особистості є проблематичною. Найдоцільніше їх слід розглядати залежно від міри їх взаємообумовленості й взаємодії залежно від рівня розвитку кожного з них, від їх якісних характеристик, що детермінують ступінь їх конструктивного взаємовпливу.

Ціннісна система людини – це складно побудований регулятор людської життєдіяльності, який відображає у своїй структурній організації і змісті особливості об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і саме людину в усіх її об'єктивних характеристиках.

Ціннісні орієнтації розглядаються і як один з компонентів, що входить до структури особистості: **ціннісні орієнтації** – це складне утворення, що вбирає в себе різні і форми взаємодії суспільного і індивідуального в особистості, специфічні форми усвідомлення

особистістю оточуючого світу, свого минулого, теперішнього і майбутнього, а також сутності свого власного «Я».

Наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій забезпечує гармонію внутрішнього світу особистості, сприяє систематизації її знань, норм, стереотипів поведінки та самоствердженню особистості, реалізації соціальних очікувань.

1.2. Співвідношення понять «цінності» і «ціннісні орієнтації»

Поняття «**ціннісні орієнтації**» виникло на стику ряду дисциплін – філософії цінностей, філософської і культурної антропології, соціології, соціальної психології і загальної психології, а також багаточисленних напрямків, теорій в цих областях.

В циклі **філософсько-соціологічних дисциплін** воно співвідноситься з категоріями «*норм і цінностей*», *нормативно-ціннісних систем і соціальної дії*, в циклі **конкретно-соціологічних дисциплін** – з категоріями *мотивації і управління діяльністю людей і їх об'єднань*, в циклі **соціально-психологічних** – з категоріями, що описують *механізми поведінки і діяльності людини і їх регуляції*.

Проблема ціннісних орієнтацій в педагогіці розглядається в аспекті психологічних ставлень. Велику увагу дослідників у галузі педагогіки привертає проблема ціннісних орієнтацій як *основи для формування виховного ідеалу, відродження національно-етнічних традицій родинного виховання, виявлення виховуючого потенціалу окремих дисциплін*, що вивчаються у вузі.

Дати чітке визначення поняття «ціннісні орієнтації» та «цінність» виявляється не таким вже й простим завданням. Важко провести межу між поняттями «цінність» і цілим рядом різноманітних термінів, таких як *«відношення», «установка», «ставлення», «переконання», «мотив»*. Утворення, що розглядаються в якості мотиваційних, часто обговорюються не під цією назвою, а як цінності, інтереси, переконання. В.К.Вілюнас відмічає, що всі вони позначають різновиди пристрасно-оцінного ставлення людини до довкілля.

Отже, серед різноманітності визначень поняття «**цінності**» можна виділити такі *підходи*:

– цінності як сукупність матеріальних та духовних об'єктів, здатних задовольнити потребу, бажання, інтереси, цілі суб'єкта;

– цінності, що відображають характер ставлень об'єкта до об'єкта або їх взаємовідносин;

– цінності як ідеали суспільної та особистої діяльності, що є специфічними утвореннями свідомості і виступають узагальненими уявленнями про блага, яким надають перевагу;

– цінність як специфічне явище свідомості, образ поведінки, діяльності, спілкування в різних сферах життя.

Вважаємо необхідним звернути увагу на розмежування понять **«цінність»**, **«ціннісна орієнтація»**, **«система цінностей»**, **«система ціннісних орієнтацій»**.

Цінності розглядаються як форма відношень між суб'єктом та об'єктом, яка допускає свідоме відтворення суб'єктом ціннісних якостей об'єкта. При цьому враховується, що цінності мають здатність набувати значущості у суспільному житті й практиці людини.

Ціннісні орієнтації виступають як засіб диференціації особистістю об'єктів довкілля за їх значущістю, як стійке ставлення суб'єкта до об'єктів навколишнього середовища, яке формується в процесі свідомого вибору ним життєвозначущих для нього об'єктів.

Поняття **«система цінностей»** використовується для позначення предметного втілення системи діяльності та суспільних відносин, які відбивають сутність життєдіяльності, конкретно-історичний образ життя конкретної соціальної спільноти.

Для позначення результату індивідуального відбиття особистістю систем цінностей, які склалися в суспільстві, використовується поняття **«система ціннісних орієнтацій»**. Системи ціннісних орієнтацій більш варіативні, ніж системи цінностей.

Власне можна навіть говорити про наявність у особистості не однієї системи цінностей, а кількох, часто несумісних, систем, оскільки ієрархії цінностей засвоєні різними шляхами у різних осередках можуть не збігатися. Найчастіше виділяють **декларовану та реальну систему цінностей**.

Декларована система цінностей найчастіше пов'язана з певними суспільними ціннісними стереотипами (студенти писали, що мотивом вступу до педагогічного вузу було бажання отримати вищу освіту. Отже, в даному випадку цінністю є не прагнення стати саме вчителем, а вища освіта, яка має в суспільстві і в очах батьків та друзів зокрема, високий ціннісний статус). Тому надзвичайно важливим є для людини адекватне усвідомлення своїх реальних ціннісних пріоритетів, виходячи з визначеності власної особистості, а не суспільних стереотипів чи пріоритетів довкілля.

Основним чинником, що формує найпоширеніші ціннісні орієнтації, є суспільство. Кожен етап у розвитку суспільства характеризується

своєю системою цінностей визначається найбільш поширеною ієрархією їх, яка виступає щодо індивіда як нормативне, з якою він має співвіднести свої особистісні цінності. Соціальні зміни зумовлюють і перегляд набору базових життєвих цінностей. Низька заробітна плата вчителя, недооцінка його ролі в становленні нового, демократичного суспільства в Україні (адже ефект цей віддалений в часі), зумовили і падіння престижності педагогічної професії, її цінності порівняно з минулим, чи з іншими більш розвиненими країнами. Звичайно, що нові соціальні умови відбиваються насамперед, у ціннісних орієнтирах молодого покоління, яке обирає професію, планує свій життєвий шлях.

Результати нашого експериментального дослідження показали, що у переважної більшості досліджуваних нами студентів співіснує по суті **дві системи цінностей: декларована**, де переважають професійні цінності, цінності самовідданої праці, служіння людям, любові до дітей **та система приватних цінностей**: матеріальна забезпеченість, сім'я, діти, спілкування, дозвілля. Ці дані підтвердили існуючі соціологічні дослідження, якими зафіксовано в 80-90-і роки зрушення та поступове підсилення орієнтації молоді на приватні цінності, зниження цінності професійного успіху, кар'єри, суспільно-політичної активності. Дослідники вважають, що подібна ціннісна структура свідчить про формування у нашому суспільстві звичайного для західних країн масового типу особистості, яка понад усе цінує своє приватне життя, насамперед сім'ю та її матеріальне забезпечення, що й визначає смисл її життя.

Одним із основних факторів формування особистісних цінностей вважається свідомо інтелектуальна робота людини з все більш глибокого і широкого відображення дійсності, а не внутрішньо-спонтанне розгортання визначених динамічних тенденцій. Структура людських здібностей формується і будується не на основі вроджених і підсвідомих, сліпих внутрішніх динамічних тенденцій, а свідомого, осмисленого відображення довкілля.

Ціннісна система, укорінюючись в структурі самосвідомості, виступає як її необхідна установка – морально значуща і відповідально активна. Вона і є *єдиною соціокультурною основою перетворення внутрішніх особливостей особистості у дійсність здійснюваних нею вчинків і духовно-моральної поведінки в цілому.*

За умов, коли педагогічний процес загалом, оволодіння новими знаннями, цінностями зокрема, формуються як співтворчість, процеси смислотворення і життєтворення зливаються в одне ціле і стають

процесом цілісного осмислення і перетворення, перебудови людиною життя.

Ціннісні орієнтації конкретної особистості формуються та функціонують на основі системи цінностей, вироблених суспільством та нерозривно пов'язаних з нею.

1.3. Ціннісні орієнтації як структурний компонент спрямованості особистості

Проблеми, що пов'язані з людськими цінностями, займають одне з провідних місць у дослідженні соціальної детермінації людської поведінки, її саморегуляції та прогнозування. Формування ціннісних орієнтацій сприяє процесу розвитку особистості в цілому. Як один з елементів структури особистості, вони відіграють вирішальну роль в регуляції поведінки, формуванні світогляду, переконань, виборі життєвого шляху, особливо на етапі становлення професійно-трудової діяльності в юнацькому віці. Саме завдяки цінностям особистість відчуває себе цілісно в оточуючому її світі.

Світ цінностей – це, насамперед, світ культури, сфера духовної діяльності людини, її моральної свідомості, оцінок тощо.

Особливість ситуації в суспільстві, в якій проходить формування духовності особистості, полягає в тому, що цей процес відбувається в умовах послаблення політичного і ідеологічного пресингу, розширення соціальної самостійності і ініціативи молоді. Це веде за собою, як наслідок, критичне осмислення досвіду попередніх поколінь, нові уявлення про своє професійне майбутнє та майбутнє суспільства. В наш час втрати старих, непридатних для життя орієнтирів і тимчасового духовного бездоріжжя в час, коли майже щоденно виповзають проповідники чужих нашої суті ідеологічних норм, що справляють руйнівний вплив на свідомість особистості, важко переоцінити значення ціннісних орієнтацій, як умови розвитку особистості суб'єкта, особистості, здатної до самостійного і відповідального вибору.

Вирішення питання про те, як **суспільні цінності перетворюються в особисті є актуальним** на сучасному етапі розвитку суспільних відносин. Проблема «закріплення» загальнолюдських цінностей в індивідуальній свідомості відноситься до числа фундаментальних проблем людської екзистенції. Адже соціальні зміни в суспільстві істотно впливають на зміни в системі цінностей особистості.

Цінності слід розглядати як *узагальнені цілі і засоби їх досягнення, які забезпечують інтеграцію суспільства і водночас*